

НАЗНАЧАВАНЕ И ВЪЗЛАГАНЕ НА ЕКСПЕРТИЗА В НАКАЗАТЕЛНОТО
ПРОИЗВОДСТВО

Татяна Станкова

APPOINTMENT AND ENTRUSTED OF EXPERT EXAMINATION
IN PENAL PROCEDURE

Tatyana Stankova

Abstract: *The article discusses the question of the appointment and entrusted of expert examination in penal procedure from the point of view of forensic tactics. In this regard, attention has been paid to the factual and procedural grounds for appointing expert examination, its purpose, types of expert examination, the procedural figure of the expert, and the probative value of the expert's statement in penal procedure.*

Keywords: *expert examination, penal procedure, expert, expert's statement*

1. Същност на експертизата като способ на доказване в наказателното производство

Експертизата като способ на доказване в наказателното производство е нормативно уредена в чл. чл. 144-145 на Наказателно-процесуалния кодекс (НПК). Тя е способ на доказване, който се използва, когато за изясняване на някои обстоятелства по делото са необходими **специални знания** из областта на науката, техниката или изкуството. Експертизата дава възможност на органите, ангажирани в наказателния процес със събирането и проверката на доказателства, да използват знанията и опита на специалисти от различни области на познанието в процеса по доказване.¹

Наредба № Н-1 от 14 февруари 2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица дефинира **специалните знания** като знания, „които отговарят **едновременно** на следните изисквания: не са юриди-

чески, с изключение на тези, които се отнасят до чуждестранно законодателство и практика; не са общоизвестни; получени са в резултат на теоретична подготовка и практически опит по определена научна дисциплина.“².

Нормативно **целта** на експертизата не е изрично указана, но може да бъде изведена от горепосоченото, а именно да се изяснят определени обстоятелства по делото, за които са необходими специални знания из областта на науката, техниката или изкуството.

Фактически основания за извършване на експертиза са наличието на достатъчно данни да се предполага, че изясняването на някои обстоятелства по делото изисква използването на специални знания от дадена област на познанието.

Процесуалните основания за извършване на експертизи са свързани с реда за тяхното назначаване и възлагане, изискванията към лицата, които ги извършват и към экс-

¹ Повече виж **Павлов, Ст.** Наказателен процес на Република България. Обща част. С., Сиби, 1996, с. 387.

² § 1, т. 6 от Допълнителните разпоредби

пертното им заключение, както и със задължителността на някои от видовете експертизи.

Компетентен орган да извърши експертиза е *вещо лице*, което в зависимост от етапа, в който се намира наказателното производство – съдебната или досъдебната фаза, бива ангажирано с тази дейност съответно от съда или от органите на досъдебното производство³. Така на практика извършването на този способ на доказване е свързано с условно казано две категории субекти. От една страна това е съдът или органите на досъдебното производство, които са оправомощени да назначават експертизи. Те са тези, които на база събраните по делото материали преценяват необходимостта от извършване на експертиза. От друга страна е вещото лице, което фактически осъществява дейността по нейното извършване. Следва да се отбележи, че дори и да притежават специални знания за извършване на дадена експертиза, съдът и органите на досъдебното производство законово са задължени при възникнала необходимост да назначат такава на вещо лице. Това им задължение се извежда от нормата на чл. 148, ал. 1, т. 1 във вр. с чл. 29, ал. 1, т. 2 и т. 3 НПК., според която не може да бъде вещо лице това, което е извършвало разследване по делото или е било прокурор по делото. Противното би означавало, че конституират себе си едновременно и в качеството на вещо лице, което процесуално е недопустимо⁴.

Легално определение за *вещо лице* е дадено в § 1, т. 1 от Допълнителните разпоредби на Наредба № Н-1 от 14 февруари 2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица, където е посочено, че „*вещо лице*“ е специалист със специални знания и умения, включен в съответния списък на специалисти, утвърдени за вещи лица⁵. При необходимост, законът дава възможност за вещо лице да се назначи и специалист, кой-

то не е включен в съответния списък. Важно е да има необходимата квалификация или правоспособност в дадената област, удостоверени със съответен документ (диплома, свидетелство, удостоверение, сертификат, лиценз или др.), издаден от висше училище, професионална организация или учреждение по силата на закон.

2. Видове експертизи

Експертизите могат да бъдат класифицирани въз основа на различни критерии.

2.1. С оглед задължителността на извършването им може да бъдат разделени на задължителни и незадължителни.

Съгласно чл. 144, ал.1 от НПК експертизата е **задължителна**, когато съществува съмнение относно: причината на смъртта; характера на телесната повреда; вменяемостта на обвиняемия; способността на обвиняемия/свидетеля с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни обяснения/показания за тях и възрастта на обвиняемия.

Извън горните случаи, **експертизите нямат задължителен характер**, а се назначават по преценка на компетентния орган.

В чл. 144, ал. 3 от НПК е посочено, че експертиза може да се назначи и за **установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство**. Този вид експертиза също се отнася към незадължителните, тъй като законодателят използвайки думата „може“ е оставил в компетенцията на съответните органи да преценяват тази необходимост с оглед на всеки конкретен случай. Съгласно § 1, ал. 4 от Допълнителните разпоредби на НПК такива специфични нужди от защита са налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и от-

³ Съгласно чл. 193 НПК „Органи на досъдебното производство са прокурорът и разследващите органи.“

⁴ Съществуват и становища в обратната насока. Виж Душанов, И., П. Цанков. Съдебно-счетоводни експертизи. Четвърто, основно преработено и допълнено издание. С., Ромина, 2004, с. 68.

⁵ Съгласно чл. 398, ал. 1 и ал. 2 от Закона за съдебната власт „За всеки съдебен район на окръжен и на административен съд се съставят списъци на специалистите, утвърдени за вещи лица и за преводачи. Върховният касационен съд, Върховният административен съд, Върховната касационна прокуратура, Върховната административна прокуратура и Националната следствена служба при необходимост утвърждават отделни списъци за нуждите на своята дейност.“

мъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадалите по време на разпит.

2.2. Според характеристиките на експертното заключение и последователността на назначаване експертизите биват: първоначални, допълнителни и повторни.

Първоначална е тази експертиза, която се назначава за първи път във връзка с конкретно дело в дадена област на познанието по отношение на определен обект или обстоятелство. Например във връзка с извършена взломна кражба по отношение на откритата на местопроизшествието следа от ръка за първи път се назначава дактилоскопна експертиза.

Допълнителна експертиза се назначава, когато експертното заключение от първоначалната експертиза не е достатъчно пълно и ясно. Обикновено тя се назначава на същото вещо лице, което е изготвило първоначалната такава, за да я допълни и доизясни. Експертното заключение се счита за непълно например, когато не е даден отговор на всички поставени в експертизата въпроси или когато не са изследвани всички обекти, или самият обект не е изследван всестранно. Заключението ще бъде неясно, когато например не е ясно с какви доводи са подкрепени направените изводи.

Повторна експертиза се назначава, когато експертното заключение от предходната експертиза не е обосновано и възниква съмнение за неговата правилност. Изхождайки от основанието за нейното назначаване, тя се възлага на друго вещо лице, различно от това, което е изготвило експертизата, чието заклю-

чение е необосновано и неправилно. Необоснованост ще е налице например, когато направените изводи не са съответни на проведените изследвания и получените от тях резултати. За неправилност на експертното заключение може да се говори, когато например се установи, че вещото лице е дало невярно такова.

2.3. В зависимост от многообразието **от области на познание**⁶ експертизите могат да бъдат най-различни: криминалистични, медицински, икономически, пожаро-технически, биологически, автотехнически и др.

Криминалистичните експертизи⁷ са едни от най-често назначаваните експертизи в наказателното производство⁸. По класове и видове експертизите са определени в Приложение № 1 от Наредба № Н-1 от 14 февруари 2023 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица, озаглавено „Съдебни експертизи по класове и видове“. Там първи по поредност като клас експертизи са посочени **криминалистичните експертизи**, които в зависимост от областта на криминалистичното познание са групирани във следните *пет вида*: *криминалистични експертизи на писмени доказателства*⁹, *трасологични експертизи*¹⁰, *съдебно-балистични експертизи*¹¹, *дактилоскопни експертизи*¹² и *биометрични криминалистични експертизи*¹³.

2.4. С оглед на това дали специалните знания, които са необходими са от една област или от различни области на познанието, експертизите се делят на еднородни и комплексни.

⁶ Проф. Цеко Цеков говори за „характер на използваните специалните знания“ – **Цеков, Ц.** Криминалистика. Четвърто издание, С., Сиела, 2006, с. 168.

⁷ По-подробно виж **Видолов, И.** Криминалистични експертизи. Списание „De jure“, УИ Великотърновски университет, 2022, Том 13, бр. 2, с. 250-258.

⁸ Виж **Вучков, В.** Съдебни експертизи. Нормативна уредба, съдебна практика, С., Феня, 2010, с. 23-24.

⁹ Такава например е графическата (почеркова) експертиза за идентифициране автора на даден ръкописен текст.

¹⁰ Такъв вид експертиза е трасологичната експертиза за изследване на следи върху взломени прегради.

¹¹ Например съдебно-балистична експертиза за идентифициране на оръжието, от което са изстреляни куршумите и гилзите, открити на дадено местопроизшествие.

¹² Те се назначават по отношение най-общо казано на следите от ръце (пръсти и длани).

¹³ Такъв вид експертиза е например фоноскопната експертиза за идентификация на човек по глас или лицево-идентификационната. Биометричните данни, това са уникални, измерими, физически характеристики, които могат да се използват за разпознаване (идентификация) или проверка (верификация) на заявена самоличност.

Експертизата е **еднородна**, когато за решаването на поставените задачи се използват знания от една област на познанието. Такава например е балистичната експертиза за изследването на огнестрелно оръжие, като вид криминалистична експертиза, при която се използват знания от една от сферите на криминалистичното познание – балистика.

Експертизата е **комплексна**, когато за решаването на поставените задачи се използват знания от две или повече различни области на познанието. Например следите от огнестрелни наранявания по тялото на починало лице обикновено се подлагат на комплексно изследване от криминалист и съдебномедицински експерт.

2.5. Според броя на ангажираните вещи лица, експертизите биват еднолични и колективни.

Когато експертизата е възложена на едно нещо лице, тя е **еднолична**. Когато е възложена едновременно на две или повече вещи лица, това е **колективна** експертиза. Тя се назначава, когато за извършването ѝ е необходимо участието на две или повече вещи лица. Тази необходимост обикновено е обусловена от сложността или комплексността на изследването. В тази връзка колективните експертизи могат да бъдат, както комплексни, таки и еднородни¹⁴.

Когато вещите лица са повече от едно, те имат право да се съвещават, преди да дадат заключението. При единодушие могат да възложат на едно от тях да изложи пред съответния орган общото заключение, а когато са на различно мнение – всяко от тях дава отделно заключение. Няма изрично законово ограничение на броя на вещите лица, на които може да бъде възложено изпълнението на определена експертиза. В практиката обикновено колективните експертизи се назначават на нечетен брой вещи лица, за да може да се постигне превес на едно от изведените експертни мнения.

3. Назначаване на експертиза в наказателното производство

¹⁴ Например ако по отношение на дадена почеркова експертиза има множество обекти и/или тяхното изследване е усложнено поради различни причини, то няма пречка тя да бъде назначена на повече от едно нещо лице, въпреки че необходимите специални знания са само от една научна област.

¹⁵ **Тороманов., И.** Назначаване на експертизи в досъдебното производство – особености, следствена практика. С., 2006, с. 40-43.

Експертизата се назначава и възлага по нормативно предвиден ред и форма.

Компетентен орган да назначи експертиза е **съда** или **органите на досъдебното производство**. Те са тези, които, извън случаите на задължителност, определят дали по конкретно дело да бъде назначена експертиза, какъв да бъде нейния вид, целта ѝ, както и оптималния ѝ момент за назначаване. Това е една мисловна дейност, която е тясно свързана с:

- правилната преценка кога да бъде назначена експертиза и в каква поредност спрямо другите процесуално-следствени действия. Не бива да се назначава преждевременно или със закъснение, тъй като прибързано назначената такава не позволява да се определят правилно обектът и задачите ѝ и да се създадат условия за пълноценно експертно изследване, а несвоевременно назначената експертиза пък крие опасност от повреждане или унищожаване на съществени признаци на обекта на изследване¹⁵;

- вземане на мерки за запазване на обекта на експертизата и на сравнителния материал от въздействието на различни фактори. Това трябва да стане без забавяне и по най-подходящ начин. Те трябва да са в състоянието, в което са се намирали при откриването, изземването и приобщаването към материалите по делото. Всяка промяна в техните признаци би се отразила неблагоприятно върху резултатите от експертното изследване.;

- осигуряване в пълен обем обектите, предмет на изследване, както и достатъчен по обем сравнителен материал.

Назначаването на експертиза става с **акт за назначаване на експертиза**, който е **определение** на съда, когато се назначава в етапа на съдебното производство и **постановление** на прокурора или разследващия орган в досъдебното производство. В този акт, независимо дали е определение или постановление, съгласно чл. 145, ал. 1 НПК се посочват: основанията, поради които се налага да се извърши експертизата; обектът и задачата

на експертизата; материалите, представени на вещото лице; трите имена, образованието, специалността, научната степен и длъжността на вещото лице или наименованието на учредението, в което работи, наименованието на медицинското учреждение, в което ще се правят стационарните наблюдения.

Посочване на **основанието за назначаване на експертиза** спомага да бъде уточнен характера на необходимите специални знания – например из областта на криминалистиката, из областта на счетоводството и икономиката, из областта на компютърните технологии и т.н.

Обектът на експертизата, трябва да бъде добре индивидуализиран, за да се постигне бързина и точност при изследването му и да се избегне смесването с други сходни нему обекти.

Задачите на всяка експертиза се определят от назначаващия орган под формата на въпроси. Формулирането им, когато се налага и чрез консултации със специалисти от съответната област или със самото вещо лице, трябва да отговаря на следните изисквания: да са свързани с изясняване на обстоятелствата по делото; да са конкретни и ясно формулирани; да се поставят в определена логическа последователност и да са изчерпателни; да са в съответствие с реалните възможности на науката и техниката, т.е. осъществими – да е възможно решаването им съобразно методиката на експертизата и областта на познание; да са правилно предметно определени, така че да бъде изключено изясняването на общоизвестни обстоятелства или на обстоятелства по прилагането и тълкуването на законите, както и излизането извън рамките на специалността на вещото лице.

По повод изискването да се посочат **материалите, които се предоставят на вещото лице**, от практическо значение е назначаващият орган да извърши преценка дали това да бъде цялото дело или само отделни части от него, касаещи изследваните обстоятелства. Отправна точка при тази преценка следва да бъде от една страна обектът и задачата на експертизата, а от друга – необходимостта от извършване и на други действия по разследване по време на изготвянето на самата експертиза. В акта за назначаване на експертиза

материалите, които се предоставят на вещото лице за изследване, трябва да бъдат подробно описани: например том № ... от дело № ..., съдържащ ... бр. листа/страници или вида на съдържащите се документи (пълномощно, декларация, ревизионен акт, данъчна фактура и др.) по № на листа/страницата, на която се намират, или поименно да се индивидуализират обектите и сравнителните образци, които се предоставят на вещото лице за изследване.

При назначаване на експертиза в досъдебното производство е изрично предвидено посочване на **срока за представяне на заключението**. Той следва да е съобразен, както със сложността на самата експертиза, така и с оставащия срок за разследване по делото. При определянето на срока за извършване на даден вид експертиза трябва да се изхожда от вида и обема на обектите-предмет на изследване, характера на задачите, които следва да бъдат решени, условията за извършване на експертизата и натовареността на назначените вещи лица, респ. учредението, където те работят.

В съдебното производство срокът за представяне на експертното заключение е обвързан с датата на следващото съдебно заседание, като е указано не по-късно от седем дни преди нея. Възможно е съдът да удължи този срок по молба на вещото лице, ако до тогава не е успяло да изготви експертното заключение, поради различни уважителни причини (например непредоставени му навреме от дадени институции документи, важни за експертизата; необходимостта от допълнителни материали за изготвянето на експертизата, чието набавяне изисква техническо време; здравословни проблеми на вещото лице и др.).

4. Възлагане на експертиза в наказателното производство

Съгласно чл. 147 НПК експертизата се **възлага** на специалисти от съответната област на науката, изкуството или техниката. И докато дейността по назначаване на експертиза е свързана, преди всичко, с определянето на нейния вид, то **възлагането** е дейност, обвързана с непосредственото ангажиране на експертното учреждение или на вещото лице с извършване на експертиза. Все пак тези две дейности са взаимно свързани и обуславящи се.

Органът, който е назначил експертизата следва да призове вещите лица и да провери тяхната самоличност, специалност и компетентност, отношенията им с обвиняемия и пострадалия, както и наличието на основание за отвод. **Основанията**, изключващи възможността за ангажиране на дадено лице в качеството на вещо лице, детайлно са посочени в чл. 148, ал. 1 НПК, като препращат и към чл. 29, ал. 1, т. 1 - 5 и 7 - 8 и ал. 2 НПК, но условно могат да бъдат обособени в следните три групи: предубеденост, заинтересованост от изхода на делото и липса на необходимата компетентност.

При липса на основание за отвод, назначаващият експертизата орган разяснява правата (чл. 150 НПК) и задълженията (чл. 149 НПК) на вещото лице, както и отговорността, която носи, ако даде невярно заключение. Тези действия се обективират в акта за назначаване, който се подписва от вещото лице и му се връчва за изпълнение.

Дейността на вещите лица при извършване на експертизи се основава на следните **принципи**: законност; процесуална и познавателна независимост; научна обоснованост на средствата и методите, използвани при експертното изследване; добросъвестност, обективност, всеостранност и пълнота на експертното изследване; поверителност и спазване на професионалната етика.

От своя страна **органът, назначил експертиза е длъжен**: да осигури в пълен обем обектите, предмет на изследване; да предостави на вещото лице всички материали, необходими за изготвяне на експертното заключение; да подsigури лицата, които трябва да присъстват при извършване на експертизата (например при съдебномедицинските, съдебно-психиатричните лицето-обект на изследване); да създаде условия за участието на вещото лице при извършване на отделни действия по разследването, когато това е необходимо, за да изпълни възложената му задача; да осигури необходимите образци за сравнително изследване, съгласно разпоредбата на чл. 146 от НПК.

5. Същност и доказателствена сила на експертното заключение в наказателното производство

След приключване на експертизата, вещото лице има задължение да изготви **писмено заключение**, което да подпише. То отразява реда и начина, по който са извършени изследванията и резултатите от тях. При изготвянето му вещото лице се основава само и единствено на доказателствения материал по делото и на резултатите от експертното си изследване, като не може да се позовава на материали, които не са събрани по надлежния ред. По своята процесуална природа заключението на вещото лице е доказателствено средство.

Съгласно чл. 152, ал. 1 НПК експертното заключение трябва да съдържа следните **реквизити**: име на вещото лице и основание за извършена на експертизата; къде е извършена; задачата, която е поставена; материалите, които са били използвани; изследванията, които са извършени и с какви научни и технически средства; резултатите, които са получени и изводите от експертизата.

Процесулният закон **задължава вещото лице**, ако при извършването на експертизата открие нови материали, които имат значение по делото, но по които не му е била поставена задача, да ги посочи в заключението си.

На вещото лице е дадена нормативна **възможност да откаже да даде заключение** при наличието на някое от следните **две основания**: когато поставените въпроси излизат извън рамките на неговата специалност или материалите, с които разполага, не са достатъчни, за да си състави обосновано мнение.

След приключване на работата си, вещото лице предоставя окончателното си заключение на органа, който е назначил експертизата. Съгласно чл. 154, ал. 1 НПК **експертното заключение не е задължително** за съда и за органите на досъдебното производство. Те са суверенни при преценката му, основавайки се на обективно, всеостранно и пълно изследване на всички обстоятелства по делото, съобразно закона. В случай, че **не са съгласни с експертното заключение**, законът ги задължава **да се мотивират**. Това е възможно само след детайлно изучаване, анализиране и оценка на цялото съдържание на експертното заключение, като за целта бъдат взети под внимание **следните обстоятелства**: 1. Направените от вещото лице изводи, в рамките на професионалната му компетентност ли са?; 2. Изслед-

вани ла са всички обекти, които са изпратени на вещото лице и дали предоставените материали са били достатъчни по количество и качество, за да се направи достоверен извод?; 3. Обектите изследвани ли са в съответствие с поставените на вещото лице задачи?; 4. Даден ли е отговор на всички въпроси, които са поставени в акта за назначаване на експертизата; 5. Какви средства, методи и методики са използвани при експертното изследване – характер, ефикасност и степен на обективност, която осигуряват?; 6. Научно и логически обосновано ли е заключението?; 7. Налице ли е фактическа и логическа връзка и зависимост на изводите с обстоятелствената част на експертното заключение? При несъответствие или противоречие следва да се изяснят причините за това.; 8. Има ли противоречие между отделните изводи на вещото лице?; 9. Налице ли е непълнота, неяснота и вътрешно противоречие, както и причините за това?; 10. Съответстват ли отразените в експертното заключение резултати на други доказателства по делото, причините за различията и евентуалните начини за преодоляването им?; 11. Каква е формата на изводите на вещото лице – категорични или вероятни? Доколко обосновани са вероятните отговори?; 12. Има ли връзка между фотоснимките и другите илюстративни материали с експертното заключение?; 13. Какво е значението на заключението на вещото лице за установяване на обективната истина по делото?¹⁶

Едва след комплексното изследване на всичките тези обстоятелства, назначилият експертизата орган може да вземе решение дали да приеме или не заключението на вещото лице. Правилната оценка на експертното

заключение позволява да се изгради обосновано вътрешно убеждение относно мястото му в системата на останалия доказателствен материал по делото, да се прецени необходимостта от назначаването на допълнителна или повторна експертиза и от извършването на други процесуално-следствени действия.

БИБЛИОГРАФИЯ // REFERENCES

- [1] **Вучков, В.** Съдебни експертизи. Нормативна уредба, съдебна практика, С., Феней, 2010.// Vuchkov, V. Sadebni ekspertizi. Normativna uredba, sadebna praktika, S., Feneya, 2010.
- [2] **Душанов, И., П. Цанков.** Съдебно-счетоводни експертизи. Четвърто, основно преработено и допълнено издание. С., Ромина, 2004.// **Dushanov, I., P. Tsankov.** Sadebno-schetovodni ekspertizi. Chetvarto, osnovno preraboteno i dopalнено издание. S., Romina, 2004.
- [3] **Михайлов, Г.** Криминалистика. С., 1999.// **Mihaylov, G.** Kriminalistika. S., 1999.
- [4] **Павлов, Ст.** Наказателен процес на Република България. Обща част. С., Сиби, 1996.// **Pavlov, St.** Nakazatelen protses na Republika Balgariya. Obshta chast. S., Sibi, 1996.
- [5] **Тороманов., И.** Назначаване на експертизи в досъдебното производство – особености, следствена практика. С., 2006.// **Toromanov., I.** Naznachavane na ekspertizi v dosadebnoto proizvodstvo – osobenosti, sledstvena praktika. S., 2006.
- [6] **Цеков, Ц.** Криминалистика. Четвърто издание, С., Сиела, 2006.// **Tsekov, Ts.** Kriminalistika. Chetvarto izdanie, S., Siela, 2006.
- [7] **Видолов, И.** Криминалистични експертизи. Сп. De Jure, УИ Великотърновски университет, 2022, Том 13, бр. 2.// **Vidolov, I.** Kriminalistichni ekspertizi. sp. De Jure, UI Velikotarnovski universitet, 2022, Tom 13, br. 2.

¹⁶ Виж **Михайлов, Г.** Криминалистика. С., 1999, с. 263.